

**O'ZBEKSTAN RESPUBLİKASI JOQARI HA'M ORTA ARNAWLI
BİLIMLENDIRIW MİNİSTRLİGİ**

Qaraqalpaq Ma'mleketlik Universiteti

Ekonomika fakulteti

**Pul, kredit h'a'm bankler
pa'ninen**

KURS JUMISI

**Tema: MA'MLEKETTIN' AWIL-XOJALIG'IN T'ARTIPKE SALIWDAG'I
TIYKARG'I WAZIYPALARI HA'M ONI A'MELGE
ASIRIW FORMALARI**

TAYaRLAG'AN:

İniyatov Salamat

No'kis - 2010

**Tema: MA'MLEKETTIN' AWIL-XOJALIG'IN T'ARTIPKE SALIWDAG'I
TIYKARG'I WAZIYPALARI HA'M ONI A'MELGE
ASIRIW FORMALARI**

REJE:

KIRISIW

TIYKARG'I BO'LIM

- 1. Awil xojalig'in ma'mleket ta'repinen ta'rtipke saliw ha'm qollab-quwatl awdin` mazmuni ha'm za`ru`rligi**
- 2. Ma'mleketdin` awil xojalig'in ta'rtipke saliw ha'm qollap-quwatl awdag'i tiykarg'i waziypalari, olardi a`melge asiriw formalari ha'm usillari**
- 3. O`zbekstan Respublikasinin` agarar siyasati ha'm oni jetilistiriw jollari**
- 4. Awil-xojalig'inda ekonomikaliq reformalar**
- 5. Ma'mleketimizdin` awil-xojalig'inda erisilgen bu'gingi ha'm keleshektegi ko'rsetkishleri**
- 6. Juwmaqlawshi bo'lim**
- 7. Paydalanilg'an a'debiyatlar dizimi**

Kirisiw

Ma'mleketimizdin` sotsial-ekonomikalıq mu'mkinshiliklerin joqarilatiwda agrosanaat kompleksinin` a`hmiyeti u`lken. Onin` tiykarǵı maqseti awıl xojalıǵı o`nimlerin jetistiriw, olardı tayarlaw ha'm qayta islew, tutiniwshilarg`a jetkjerip bjeriw sistemasinin` maqsetke sa'ykes islewin ta'miyinlewden ibarat. Bazar ekonomikasitalaplarına juwap bjere alatug`ın mexanizmdi jaratiw, o`nimler sapasin asiriw, o`ndiristin` en` maqul tu`rlerin rawajlandiriw, o`nimler o`zine tu`ser bahasin arzanlatiwg`a umtiliw bu`gingi ku`nde agrosanaat kompleksinde de en` a`hmiyetli ma`selelerden esaplanadi. Demek, agrosanaat kompleksin rawajlandiriw xaliqtin` turmis da'rejesin asiriwdin` tiykarǵı faktorlardan biri esaplanadi. Usı sebepli ma'mleket agrosanaat kompleksinin` rawajlanıwına O`zbekstan Respublikası Prezidenti ha'm hu`kimeti ta'repinen barqulla itibar berilip kelinbekte. Bulnin` na'tiyjesinde, g`a'rezsizlik jıllarında bazar ekonomikasın ju`ritiw ushin za`ru`rli nızamlıq baza jaratıldı ha'm olar u`zliksiz jetilistirilmekte. Alıp barılǵan siyasat na'tiyjesinde agrar tarawda ma'mleketlik emes sektordin` salmag`ı sheshiwshi ku`shke aylandırıldı. awıl xojalıǵında o`ndiris tiykarınan shirket, fermer ha'm diyqan xojalıqları tu`rinde sho`lkemlestirıldı. Bazar talapları ha'm ma'mleket za`ru`rliklerinen kelip shig`ıp, o`ndiristin` quramı o`zgertirıldı. Paxtanin` jeke ha`kimshiligi toqtatıldı, g`a`lleshilik tarmag`ı keskin ken`eytirıldı. Na'tiyjede g`a`lleshilik penen shug`ıllanıwshi qa`nigelesken arn awlı sistema payda boldı. G`a`lle selektsiyası ken` jolg`a qoyıldı, g`a`lleshiliktin` turaqlı rawajlanıwin ta'miyinleytug`ın za`ru`rli material-texnikalıq bazası jaratıldı. Sharwashılıq tarmag`ı derlik menshiklestirıldı. Ma'mlekette jetistirilgen zu`ra`atti qayta islew da'rejesi ha'm kimgе kansha satıw ma`seleleri ma'mleket ma`plerinen kelip shiqqan halda unamli sheshilmekte.

Awıl xojalıg`ın ma`mleket ta`repinen ta`rtipke salıw ha`m qollap-quwatlı awdın` mazmunı ha`m za`ru`rlıgı

Bazar ekonomikasi qatnasıqı jaqsı r awajlang`an sirt mamleketler ta`jiriybesi usını ko`rsetedi, awıl xojalıg`ı tarmag`ı ma`mleket ta`repinen tiyisli nizam-qag`ıydalar tiykarında ta`rtipke salıp turılıwı ha`m qollap-quwatlanıwı lazım. Ulıwma alg`anda, awıl xojalıg`ın oraylasqan rejeler tiykarında ma`mleket ta`repinen kerekli usullar arqalı basqarıw tamoyılarından waz keship, bul tar awg`a erkin bazar qatnasıqları kirip kelip atırğ`an bir waqıtta ma`mlekettin` agrar islep shıg`arıw qatnasıqlarına aralasıwı tiykarg`ı za`ru`rlikke aylanadı. Erkin bazar ta`retdarları agrar tar awg`a ta`n bolğ`an bir qator o`zgesheliklerge ( awıl xojalıq o`nimleri bazarında sap ba`seke imkaniyatlarınin` barlıg`ı, agrar islep shıg`arıwga ta`n bolğ`an tabiiy – biotexnologik faktorlar diyxanlardan erkin qararlar qabil qiliwdi talap etiw ha`m basq.a) tayanıp, bul tarmaqta Erkin bazaar qatnasıqlarına a`mel etiwı ushin qolay sha`rtsharayatlar bar degen ideyani ilgeri su`redi. Olardın` pikirishe, bazardın` o`z-o`zini ta`rtipke sala alıw o`zgesheligi, agrar ekonomikag`a ma`mleket aralasıwin talap etpeydi ha`m bug`an za`ru`rlik ha`m joq. mustaqıl xojalıq ju`ritiw ha`m isbilermenlik erkinligi bolsa bazar sharayatında fermerlardın` joqarı su`wretler menen r awajlanıwına alıp keliwı kerek. Biraq, respublikamız bazar qatnasıqlarına o`te baslaganan berli o`tken da`wir sabaqları ha`m r awajlang`an sirt mamleketlerdin` ta`jiriybeleri awıl xojalıg`ın ma`mlekettin` aktiv aralasıwisiz r awajlındırıp bolm awın ko`rsetpekte. Sebebi, bazar sharayatında agrar tar aw ma`mleket ta`repinen qollap-quwatlanbastan turıp, tar awlar ara ba`sekege shıdam bere almaydı. awıl xojalıg`ın ma`mleket ta`repinen ta`rtipke salıw ha`m qollap-quwatlı aw za`ru`rligin aldın-ala awıl xojalıg`ının` o`zine ta`n o`zgesheligi menen baylanslı jag`dayda qar aw maqsetke muwapiq. awıl xojalıg`ı quramalı biotexnik texnologik ha`m sotsial-ekonomikalıq sistema sipatında qaraladı. Onda sho`lkemleskenlik, ekonomikalıq ha`m sotsial xarakterdegi faktorlar menen birgelikte jer, suw, o`simlik ha`m sharwa malları organizm, ıssılıq, h awa, ta`biyiy iqlim ha`m giografik orinalasıw siyaqlı ta`biyiy faktorlar a`hmiyetli orın iyeleydi.

Islep shig`ariw protsessinde turli jag`dayda usi faktorlar quramalasip ketadi. Islep shig`ariw xojaliq xizmetine ta`sir ko`rsetiwshi faktorlardin` sjerqirraligi ha`m quramali sistemadan ibaratlig`i awil xojalig`i ka`rxanalarinin` na`tiyjeli xizmet ko`rsetiw imkaniyatlarin shekleydi. Tiykarinan islep shig`ariw ta`biyy faktorlardin` bir bo`legin (h awa-rayi, ta`biyy-iqlim jag`dayi ha`m t.b.) basqariw diyxanlardin` imkaniyatlar shen`berinennen sirtinda bolip, olardi aldinnan rejelestirip yamasa aldin alip bolmaydi. Biraq, bul faktorlardin` qolay yaki qolaysiz jag`daylarda keliwi xojaliqtin` finansliq na`tiyjelarine ku`shli ta`sir ko`rsetedi. awil xojalig`i islep shig`ariwinin` ta`biyy iqlim jag`dayina (janli organizmder,giografik orin, h awa-rayi ha`m basq.) baylanislilig`i diyxanlar xizmetini qollap-quwatlaw ha`m qamsizlandiriw siyaqli bir qatar qimaya quralların jaratiwdi talap etedi. Diyxanlar ta`repien jil d awamında o`nim jetistiriw ushin sarplang`an qa`rejetler ta`biyy apat ha`m qurg`aqshiliq arqali biykar ketiwi mu`mkin. Bunday paytlarda onin` ko`rgen ziyanın qaplam awi kelesi jil hasilina ha`m qorqinish saladı. H awarayi qolaysiz keliwi tek awil xojalig`i tarmag`ında, ba`lki putkil ma`mleket da`rejesinde ha`m qiyinshiliqlar tuwdiriwi mu`mkin. Azıq- awqat tamtarislig`i ju`zege kelmesligi ushin ma`mlekettin` arn awli zapaslari bolıwi maqsetke muwapiq. Hasi mo bolg`an jillarda ma`mleket azıq- awqat o`nimlarinin` talaptan ashıq bo`legin diyxanlardan satıp alıw qilib, arn awli ambarlarda saql awi ha`m h awa-rayi qolaysiz kelip, tamtarisliq du`zilgen jillari bul talaptı qandiriw maqsetinde paydalaniwi mu`mkin. Bul ilaj ha`zirgi waqıtta du`n yanin` bir qator r awajlang`an ma`mleketlerinde qollanıp kelinedi ha`m o`zinin` unamli na`tiyjesin bermekte. awil xojalig`i islep shig`ariwdin` tabiiy-iqlim jag`daylarga baylanisliligi bul tarmaqda bahalar ha`m da`ramatlardin`barqarorlig`ına jaman ta`sir ko`rsetedi. Ma`selen, qolay h awa-rayi sharayatında bazarga talaptan artıqsha o`nimnin` kiriwi bahanin` keskin pa`seyiwine alıp keliwi mu`mkin. Bunday jag`daydi ko`birek g`a`lle, paliz, miywe ha`m ju`zim o`nimleri bazarında ko`riw mu`mkin. Ha`r waqıtta bahalardin` bunday pa`seyiwi o`nim o`zine tu`ser bahasin qaplawg`a imkan bermesligi aqibetinde diyxanlar u`lken

ziyan ko`redi. Bunday jag`daylarda agrar tar awda erkin bazar qatnasiqlarina a`mel qilip atirgan bolsa, olar bankrot boliwi turg`an ga`p. Yaki ekinshi bir jili h awa-rayinin` qolaysiz keliwi (qurg`aqshiliq, sel, jala ha`m t.b) hasildin` keskin kemeyip ketiwine ha`m na`tiyjede bahalardin` ha`dden ziyat qimmatl awina sebep boliwi mu`mkin. Bunday jag`daylarda diyxanlar hasildin` kemeyip ketiwiden ziyat ko`rse, tutiniwshilar bahalardin` ekenliginen qiynaladi. Ko`rinip turipti ha`r eki jag`dayda da diyqan ko`birek ziyat ko`redi ha`m bul jag`day awil xojalig`i islep shig`ariwin ma`mleket ta`repinen ta`rtipke saliw ha`m qollap-quwatl aw za`ru`rligin ju`zege keltiriwshi faktorlardan biri sipatinda ju`zege shig`adi. Bizge belgili awil xojalig`i o`nimleri biologik protsessler menen baylanisliligi arqali tez bulziliwshi boladi. Olardin` uzaq mu`ddet saqlaw yaki alis jerlerge tasiw imkaniyatlari biraz shegaralang`an. awil xojalig`i ka`rxanalarinan pariqli ra`wishte sanaat, sawda eki xizmet ko`rsetiw ka`rxanalarinin` o`z o`nimlarine baha belgilewde biraz qolay jag`dayg`a iye. Sebebi, tutiniwshi sorap atirgan baha qaniqtirma, olardi bazarda qolay waqit ju`zege kelgenge shekem tovarlardi satpay saqlab turiwlari mu`mkin. awil xojalig`i ka`rxanalarinin` bolsa paliz, miywe yaki su`t siyaqli tez bulziliwshi o`nimlerin bazarda qolay waqit keliwin ku`tip, uzaq waqit uslab tura almaydi. Bul tu`rli o`nimler belgili mu`ddet o`tkennen son` o`zinin` tutiniw qunin joytiw mu`mkinligi sebepli fermerler bazarda sholkemlesken bahalar da`rejesi menen qanaatlaniwga ma`jbu`r boladi. Ekinshi ta`repten, awil xojalig`i o`nimlerin jetistiriwshi ka`rxanalar respublikamizda ko`pshilikti sho`lkemlestiredi ha`m Erkin bazar hu`kim su`rip turgan jag`dayda olar hesh qashan o`z ara kelisip, o`nimlerine joqari bahani belgilay almaydi, yag`niy awil xojalig`i o`nimleri bazarinda salistirmali ideal ba`seke hu`kim su`redi. A`dette, awil xojalig`i o`nimlerine bolg`an talaptin` o`zgariwi onsha u`lken bolmaydi. Basqasha qilip aytqanda, og`an bolg`an talap lastiklikke iye emes (yaki ju`da` pa`s elastiklikke iye). Kerisinshe, awil xojalig`ina material-texnikaliq resurslari jetkizip beriwshi ha`m olarg`a turli xizmetler ko`rsetiwshi ka`rxanalar da`rejesinde kemshilikti sholkemlestirip, monopol da`rejege

iyе екенлиги нен характерленеди. аwil xojalig`i ka`rxanalar satip aliw qilatug`in sanaat o`nimleri (texnika, mineral to`gin, janilg`I a`m t.b.) bahanin` ko`p jag`daylarda tez u`wretler menen o`sedi. Na`tiyjede awil xojalig`i o`nimleri bahalari menen bul tarmaq ushin za`ru`rli bolg`an sanaat tovarlari yaki xizmetler bahalari ortasinda irinoten`lik (bahalar dispariteti) ju`zege keledi. Bul bolsa, o`z na`wbetinde, awil xojalig`I `nimleri islep shig`ariwshi ka`rxanalar xizmetinin` ekonomikalig na`tiyjesin pa`seytiredi yaki ziyarli qilib qoyadi. Bunday jag`day hesh bir ma`mleket ma`pine say tuspeydi. Bunday waqitta ma`mleket awil xojalig`i tovar islep shig`ariwshilari ushin olaysiz bolg`an bahalar ten` emesligin joq etiw materialig texnika ta`miynati ha`m xizmet o`rsetiwshi ka`rxanalar din` onopol da`rejesin sheklew sharalarin ko`riwge ma`jbu`r oladi. Awil xojalig`in ma`mleket ta`repinen qollap-quwatl aw za`ru`rligi bul tarmaqta kapital aylanisinin` tiykarinan ha`m elip shig`adi. Bizge ilim sanaat, sawda, finans bazarlari siyaqli bir qatar tarmaqlarda kapital aylanawi awil xojalig`inda gana salistirmali bir neshe ese joqari. Kapital biraz tez aylansa, bunsha ko`p payda keltiriw arqali awil xojalig`inda kapitaldin` a`ste aylanawi bul tarmaqqa investitsiya imkaniyatlarin keskin shegaralaydi. Biraq, jerlerdin` meliorativ jag`dayin jaksilau, jan`a jerlardi o`zlestiriw ha`m suwg`ariw tarmaqlarin barpo etiw, islep shig`ariwdi texnik qurallandiriw, pa`n-texnika yutuqlari ha`m texnologiyalardi payda etiw, ekologiyaliq qa`wipti turaqli uslap turiw siyaqli a`hmiyetli ilajlardi a`melge asiriw ushin iri kapital qarjilar talap etiledi, Bul jalg`iz awil xojalig`i ka`rxanalarin` qarjilari esabinan a`melge asirip bolmaydi. Bunin` ushin ma`mleket byudjeti esabinan arn awli qarjilar ajratiliwi maqsetke muwapiq.. Fermer xojaliqlarinin` sotsial r awajlanawi, yag`niy olar ushin jollar ashiw, gaz, suw, elektr ta`miynati, sotsial madeniy ob`ektler qurilis siyaqli uliwma ma`mleket a`hmiyetine iye bolg`an mashqalalar bar, bul mashqalalardi ma`mleket sponsirligisiz sheship bolmaydi.

Ma`mleketdin` awil xojalig`in ta`rtipke saliw ha`m qollap-quwatl awdag`i tiykgarg`i waziypalari, olardi a`melge asiriw formalari ha`m usillari

Milliy agrar ekonomikanin` qa`siyetlerinen kelip shiqqan jag`dayda ma`mlekettin` awil xojalig`in ta`rtipke saliw ha`m qollap-quwatl awdag`i tiykarg`i waziypalari sipatinda to`mendegilardi belgilew mu`mkin:

1. Huqiqiy ta`rtipke saliw waziypasi – ma`mleket agrar Ekonomika turaqli rawajlaniwin ha`m Ha`r bir xojaliq ju`ritiwshi sub`ekt ten` jag`daylarda xizmet ju`ritiwini ta`miyinlewge imkan beriwshi me`yorlar deda nizamlardi kabil etiw arqali, sotsial – ekonomikaliq protsesslardin` huqiqiy tiykarlarin jaratiwin na`zerde tutadi.

2. Turaqlatiriw waziypasi – agrar ekonomikada bankrotli jag`daylardi joq etiw, auil xojalik islep shig`ariwdin` pa`seyiwine jol qowmasliq ha`m agrosanaat kompleksi quraminin` ten`ligin ta`miyinlew menen baylanisli.

3. Ta`rtipke saliw waziypasi – xojaliq ju`ritiwshi sub`ektlardin` na`tiyjeli xizmet ju`rgiziwin ta`miyinlew maqsetinde bazar strukturalari menen ma`mleket basqariwinin` o`z-ara ma`pdarlig`inda uyg`inlasiwin formalastiriwdan ibarat.

4. Qollap-quwatl aw waziypasi – milliy ekonomika shen`berinde auil xojalig`inda pa`n-texnika r awajlaniwin, jeke isbilermenlikti, a`dalatli ba`seke gu`resin yamasa basqa u`stin bag`darlarin qollap-quwatl aw sharalarin ko`rsetedi.

5. Bo`listiriw waziypasi – sotsial a`dalat ha`m qorg`aniw qurali sipatinda da`ramatlardi qayta bo`listiriw, sonday-aq, ishki o`nimdi basqariw maqsetinde resurslar taqsimotine on`l awlar kirgiziw menen baylanisli.

6. Sotsial kafolatlash waziypasi – auil xojalig`inda sotsial ta`minot ha`m xalqi jarli qatlamlarin qorg` awdin` na`tiyjeli sistemasini jaratiw, islep shig`ariw ha`m taqsimotnin` sotsial bag`darin ta`miyinlew, ta`lim, s awliqti saql aw ha`m madeniy ilajlarga bolg`an mu`ta`jlikti qandiriw menen baylanisli shara-ilajlardi o`z ishine aladi.

7. Qorg` aw etiw waziypasi – agrar islep shig`ariwdi jaman xarakterdegi sirtqi ta`sirlerden ( Ma`selen, qorshag`anortaliktin` pataslaniwi, qurg`aqshiliq yamasa tabiiy-apatlar ha`m basq.) saql aw, milliy tovar islep shig`ariwshilardi sirtqi

eksportyorlardan yamasa jaha`n bazarindag`i ku`shli ba`sekeden qorg` aw siyaqli waziypalardan ibarat.

8. Qadag`al aw etiw waziypasi - auil xojalig`inda nizamliq-me`yoriy hujjetler, hu`kimet qararlari ha`m ma`mleket andozalaridin` orinlaniwi ustinen qadag`al aw wrnatiw menen baylanisli.

9. Sirtqi ekonomikaliq xizmetti muqobillashtirish waziypasi – xaliq araliq bazarlarda auil xojalik o`nimlerin eksportyordin` ma`plerin qorg` aw bajixana ha`m saliqlar arqali eksportqa shig`arilg`an o`nimlerdi jaratiwdi qollap-quwatl aw, olar ushin qolayla ekonomikaliq sharayat payda etiw ilajlarinan ibarat .

10. Istiqbolni belgilew waziypasi–auil xojalig`in jaqsi r awajlandiriwdin` u`stin stillerin belgilew, turaqli agrar rawajlaniwdin` na`tiyjeli variantlarin a`melge asiriwdi o`z aldina maqset qilip qoyadi. Bazar ekonomikasina o`tiw protsessinde ma`mlekettin` auil xojalig`in qollap-quwatlashdag`i en` a`hmiyetli waziypalardan biri isbilermenlik ha`m tanl aw erkinlig`ine, g`a`rezsiz xojaliq ju`rgiziw huqiqi ha`m o`z jeke mulkine iye bolg`an bazar xojalig`inin` sub`ekti ilajlarin formalastiriw olardin` ba`seke ha`m ten` xojaliq ju`rgiziw sharayatlarinda xizmet ko`rsetiwin ta`miyinlewshi huqiqiy meyoriy tiykarlardi jaratiw. Ma`mleket barliq miynet qa`biletlerin ju`zege shig`ariwi olar xojaliqti basqariw protsesslerin tosquinliqsiz a`melge asiriwi ushin za`ru`r bolg`an barliq sha`rt – sha`rayatlarin, yag`niy isbilermenlik ha`m tanl aw erkinligin nizamli tu`rde bekkemlep bariwi kerek. Usinin` menen birge ma`mleketke tiyisli nizamliq hujjetlar arqali bazar sharayatinda xojaliq ju`rgiziw qag`iydalarin belgileydi.

Ma`mlekettin` ja`ne bir a`hmiyetli waziypasi auil xojalik o`nimlerine turaqli talap ha`m usinislardin` qa`liplesiwin qollap – quwatl aw. Auil xojalik o`nimlerine turaqli talapti formalandiriw ushin xaliqtin` da`ramatlarin o`siriw ha`m qayta bo`listiriw, tutiniw ushin za`ru`rli bolg`an o`nimlerdin` bahalarin ta`rtipke saliw siyaqli ilajlar qollaniladi. Ma`mleket tutiniw ushin za`ru`rli bolg`an startegik a`hmiyetke iye bir qator o`nimlerge ma`mleket buyirtpalari formalandiriw arqali da

auil xojalig`i o`nimlerine turaqli talapti ju`zege keltirishge u`les qosadi. Auil xojalik o`nimlerine turaqli usinis ko`lemin qollap –quwatl aw tikkeley xojaliqlarda islep shig`ariwdi optimallastiriw, Olardin` materialliq– texnik potentsialin asiriw, tar awga enegiya ha`m resurslardi u`nemlew imkanin beriwshi aldin`g`i texnologiya pa`n – texnika jetiskenliklerin payda etiw(bahalar paritetin saql aw, saliq, finans – kredit, ha`m qamsizlandiriw sistemasi) arqali islep shig`ariw– finansliq xizmetinde qolayli jen`illikler jaratiw arqali ta`miyinlenedi. Ma`mlekettin` u`shinshi a`hmiyetli waziypasi – auil xojalik karxanalarinin` na`tiyjeli xizmet ju`rgiziwge jeteklewshi ba`seke ortalig`in qa`liplestiriw. Bunin` ushin auil xojalik o`nimleri bazarinin` a`dalatli ba`seke ortalig`in jaratiw ha`m monopoliyag`a qarsi gu`restin` na`tiyjeli quralların qoll aw sharalari a`melge asiriladi.

Ma`mleket auil xojalik ka`rxanalarinin` ja`ha`n auil xojalik ha`m aziq- awqat bazarlarında ten` huquqli sub`ekt sipatında qatnasiwi ushin qulay jag`daylardi jaratip beriw lazim. Bunin` ushin ma`mleket:

- Auil xojalik ka`rxanalarinin` eksportqa shig`arilg`an ba`sekege shidamli o`nimler jetistiriwge qaratiw;
- jergilikli bazarlarda olardi sirtqi eksportyorlar ba`sekesinen jeterli da`rejede qorg`aw (potentsiolizm) quralların iske saladı.

Bazar ekonomikasına o`tiw da`wirinde ma`mlekettin` en` a`hmiyetli waziypalarinan biri auil xojalikqa xizmet ko`rsetiwdi islep shig`ariw, sotsial infrastrukturalarin payda etiwge ko`meklesedi. Bul waziypanı a`melge asiriw diykanlarga materialliq– texnik resurslar jetkizip beriwshi, o`nimlerdi saql aw, tasiw, qayta islew ha`m satiwga ko`meklesiwshi xizmet kwrsatiwshi ka`rxanalar tarmag`in jaratiw, bank, finans ha`m qimbat bahali qag`azlar bazari, fond birjalari ha`m yarmarkalar, axborot oraylari diyxanlar ma`plerin qorg`awshi birlespelar, fondların sho`lkemlestiriw ha`m rawajlandiriwdi na`zerde tutadi. Ma`mlekettin` auil xojalig`in ta`rtipke saliw ha`m qollap – quwatl aw barasindag`i waziypalardi belgili bir ilajlarg`a tayanip a`melge asiradi. Bul ilajlar to`mendegishe:

- auil xojalig`inin` ekonomikalıq qa`siyetin, milliy ekonomikani r awajlandiriw ha`m xalqti azıq – awqat penen ta`miyinlewde onin` tutqan ornin ha`m a`hmiyetin ilmiy tu`siniw;
- za`ru`rli ha`m jeterli da`rejesidegi proteksionizm siyasati;
- auil xojalig`in maqsetli – dasturiy ta`rtipke saliw;
- ma`mleket qa`wenderligi barqulla kafolatlanishi;
- qollap – quwatl aw ilajlarinin` bo`lingen halda qollaniliwi;
- ma`mleket aralasiwinin` qollap – quwatl aw bag`darina iyeligi;
- ma`mleket aralasiwinin` sotsial joneltirilgenligi.

Ma`mleket o`zinin` auil xojalig`in ta`rtipke saliw ha`m qollap – quwatl awg`a tiyisli waziypalardi turli forma ha`m usullarda a`melge asiradi. Tanlan`g`an mezonnin` qa`siyetlerinen kelip shig`ip, olardi to`mendegishe bo`liw mu`mkin:

1. Ma`mlekettin` agrar tar aw ekonomikalıq protsesslerine ta`siri da`rejesine ko`re, ta`rtipke saliwdin` tikkeley ha`m tuwrıdan-tuwrı usillari bar. Ma`mleketdin` auil xojalikka tikkeley ta`sir ko`rsetiwi xojalıq ju`rgiziwshi sub`ektlerin o`z tan`l aw erkinliginen kelip shig`ip emes, ba`lki ma`mleket ta`repinen belgilengen nizamliqlar tiykarında basqariw qararlarin kabil kiliuga ma`jbu`r etedi. Bug`an salıq nizamshilig`i, Bulxgalteriya esabi ha`m esabatin ju`rgiziw boyınsha bag`darlar ha`m basqalar misal boladi. Tuwrıdan-tuwrı usillar ja`rdeminde ma`mlekettin` auil xojalıqqa ta`siri qayta islep shig`ariwdin` makroekonomikalıq qatnaslarin ta`miyinlew maqsetinde xojalıq ju`rgiziwshi sub`ektlerdin` xızmetin ekonomikalıq derekler ja`rdeminde ta`rtipke saliwdi ko`zde tutadi. Bunda ma`mleket ekonomikalıq sub`ektler ta`repinen qararlar kabil etiw protsessine tuuridan – tuuri aralaspaydi, ba`lki bul qararlardi ma`mlekettin` ekonomikalıq siyasatina say bolıuin qollapquwatlaydi.

2. Sho`lkemleskenlik – institutuional mezonga ko`re ma`mleket auil xojalıkti ta`rtipke saliwdin` ekonomikalıq usillari payda etedi. Adminstrativlik usillar xojalıq ju`rgiziwshi sub`ektler ushin nizamliq ha`m me`yoriy jag`daylarin ju`zege keltiriw

menen baylanisli huqiqiy infrasistemasin qalplestiriwge tiyisli shara – ilajlar kompleksin o`z ishine aladi. Onin` waziypasi isbilermenlik xizmeti ushin turaqli huqiqiy jag`daylar jaratiw, ba`seke ortalıqg`ın qorg`aw, mulk huqiqi ha`m isbilermenlik erkinligin qorg`aw siyaqli ilajlardan ibarat. Auıl xojalıg`ı ma`mleket ta`repien ta`rtipke salıw adminstrativlik usıllaridin` o`zine ta`n o`zgesheligi to`mendegilerden ibarat:

- olar ma`mleket ha`kimiyatinin` qu`direti ha`m potentsialına tayanadı;
- olardı a`melge asiriw menen baylanisli qosimsha materialliq qollap-quwatlı aw sharalar jaratiwdi sha`rt qılıp qoymaydı;
- qadag`an etilgen, ruxsat beriw ha`m ma`jbu`rlew ilajların (kvotal aw, litsenziya beriw, normaların belgilew ha`m t.b. ) o`z ishine aladı.

Adminstrativlik basqariw o`z tabiyatına ko`re, bazarg`a ta`n ta`rtipke salıw ha`reketine tosqinliq etedi. Biraq rawajlang`an bazar sharayatında basqariwdin` adminstrativlik usılları o`z a`hmiyetin saqlap qaladı ha`m za`ru`rli bolg`anda olardan paydalaniladı. Tiykarınan, bazar ekonomikasına r awajlang`an mamleketlerde adminstrativlik usıllar qurılısada monopoliyag`a qarsi siyasat asiriladı. Ekonomikalıq usıllar ja`rdeminde ma`mleket bazar protsesslerinin` r awajlanıwin ma`mlekettin` ekonomikalıq siyasatına say bag`darg`a salıw ushin ta`sir etiw sharaların qollaydı. Ekonomikalıq protsesslardı ma`mleket ta`repien ta`rtipke salıwdin` adminstrativlik usılları bazar xojalıg`ının` o`zin – o`zi basqariw mexanizmine qarsiliq qılsa, ekonomikalıq usıllar olardan aktiv paydalanıwin qollap-quwatlaydı. Ekonomikani ta`rtipke salıw ha`m qollap – quwatlı awdin` ekonomikalıq usıllarig`a to`mendegiler kiredi:

- byudjet – salıq siyasatı;
- pul – kredit siyasatı;
- sirtqi ekonomikalıq xizmetti muqobillashtirish;
- ekonomikalıq rejelestiriw, da`stur perspektivasın belgilew.

Byudjet – saliq sistemasi xojaliq ju`ritiwshi sub`ektlar xizmetin ma`mleket ta`repiyen tikkeley ta`rtipke saliwidin` na`tiyjeli faktorlarinin` biri esaplanadi. Ma`mleket byudjetinin` qa`rejetler bo`limi arqali da`ramatlardi qayta bo`listiriw, xojalik tarmag`inda pa`n – texnika r awaji jetiskenliklarin payda etiw ha`m ilmiy potentsial alip bariw, agrar ekonomikanin a`hmiyetli tarmaqlarina ma`mleket investitsiyalarin bag`darl aw auilda sotsial infrastrukturalarin payda etiw mu`mkin boladi. Salix sistemasi arqali auil xojalig`i karxanalari xizmetin qollap-quwatl aw (salix jen`illikleri ha`m basq .) a`melge asiriladi. Sebebi, progressiv salix sistemasinan qa`te paydalaniw, yag`niy onin` normasin hadden tisqari asirip bariw ekonomikalix r awajlaniwga jaman ta`sir ko`rsetiw mu`mkin. Bul, birinshi da`rejeli, joqari o`nimmenen miynet etiw ha`m joqari da`ramat aliwga bolg`an ma`pti, investitsiyalarga bolg`an talapti joqqa shig`ariw menen ta`riyiplenedi. Pul-kredit sistemasi ma`mlekettin` auil hwjalig`ina tuwridan-tuwri ta`sir ko`rsetiw usillarinan biri esaplanadi. Pulkredit sistemasi arqali:

- maqsetli kreditler beriw;
- kredit beriwidin` joqari shegaralarin belgilew;
- bank protsentlarinin` da`rejesi ustinde baql aw ornatiw;
- kreditler boyinsha protsent stavkalarin ta`rtipke saliw;
- biznes banklarin qayta finanslastiriw normalarin ta`rtipke saliw siyaqli ekonomikalix sharalar qollaniladi.

Ekonomikalix rejelestiriw, da`stu`rlew potentsiyalin belgil aw (prognozl aw) arqali ma`mleket ekonomikalix protsesslerge tuwridan-tuwri ta`sir ko`rsetedi ha`m olar jeke tarmaq sub`ektlari ushin buyiriw mazmunina iye. Ma`mleket potentsiyali arqali keleshekte ko`zda tutilgan waziypalar na`tiyjeli a`melge asiriwdin` optimal variantlarin izlese, ekonomikalix dastu`rlar arqali belgili bir tarmaq, region yamasa ustvor waziypalardi r awajlandiriw ma`selelerin hal etedi. Ma`mleket o`zinin` real ha`kimiyati ku`shinen paydalang`an halda auil xojalig`in adminstrativlik usillar ja`rdeminde ta`rtipke salsa, ekonomikalix yamasa institutsional usullar ja`rdeminde

olardi qollap-quwatl aw sharalarin a`melge asiradi. Erkin bazar qatnashlari r awajlanip baratirg`an ha`zirgi jag`dayda ma`mleketdin` adminstrativlik usullar ja`rdeminde ta`rtipke saliw da`rejesi kemeyip baradi. Biraq, onin` a`hmiyeti saqlanip qaladi. Nege, jeke mulk ha`m isbilermenlik erkinligi qa`wipsizligin qorg` aw monopoliyani sheklew, nizam u`stinligin tamiyinlew, ekologik ten` samaqliqti saqlab turiw siyaqli a`hmiyetli ilajlar tek g`ana ku`shli ma`mleket ha`kimiyati ha`m adminstrativlik usullar arqali ta`miyinlew mu`mkin. Usinin` menen birge ekonomikalik ha`m institutsional usullar arqali fermer xojaliqlarin qollap-quwatl awg`a ko`birek imkaniyat jaratip beredi. Ma`mlekettin` auil xojalig`in ta`rtipke saliw ha`m qollap- quwatl aw ilajlari ilmiy – teoriya boyinsha tiykarlang`an unamli na`tiyjelerin ta`miyinlewga qaratilg`an bolsa g`ana o`z na`tiyjesin beredi.

O`zbekstan Respublikasinin` agarar siyasati ha`m oni jetilistiriw jollari

O`zbekstanda a`melge asirilip atirg`an ma`mleket agrar siyasati birinshi da`rejede ma`mlekette bekkem aziq- awqat bazasin, jer ha`m suwdan aqili paydalaniw shart-sharayatlarin jaratiw, mulkshiliginde ma`mleket ionopoliyasin keskin shekl aw ha`m jeke mulk iyeleri mulkshliktin` basqa formalarina ken` jol ashiw, turli mulkshilik tu`rindegi auil xojalik ka`rxanalarinin` ten` r awajlaniw imkaniyatlarin ta`miyinlew, auilda isbilermenliktin` ken` r awajlaniwina erisiw ha`m olardi ha`r ta`repleme qollap- quwatl aw ma`selelerine qaratilgan. O`zbekstanda auil xojaligin ma`mleket ta`repinen ta`rtipke saliw ha`m qollap-quwatl aw boyinsha to`mendegi jumislar a`melge asirilmaqta:

- auil xojalik ka`rxanalarinin` xizmetinin` norma – huqiqiy negizin teren`lestiriw;
- nizamda ko`rsetilgen huqiqlari bulziliwina jol qoym aw;
- Olardin` ishki xizmetine aralasiwdin` ha`r qanday ko`rinishine jol qoym aw;
- auil xojalig`inda maqul baha siyasatin ju`rgiziw, barliq ra`wishte auil xojalik ha`m sanaat tovarlari arasindag`i bahalar paritetin saqlab bariw;

- da`ramatlar pa`seyip ketiwine jol qoym aw;
 - aldin`g`i texnologiya ha`m texnikalar menen ta`miyinlew sistemasin jetilistiriw ;
 - puqaralar isbilermenlik xizmeti menen erkin shug`illaniwlari ha`m onnan ma`pdarlig`inin` isenimlerin ha`m jag`daylari ta`miyinlew, Olardin` isbilermenlik da`rejesin asiriw, nizamliq huquqlari ha`m ma`plerin qorg` aw ;
 - finans – kredit sistemasin jetilistiriw ham ka`rxanalardin` kredit derekleri ha`m qa`rejetlerden paydalaniw imkaniyatlarin ken`aytiriw;
 - islep shig`ariwga xizmet ko`rsetiwshi infrastrukturalarin ken`eytiriw ha`m r awajlandiriw;
 - ulgurji ha`m mayda ulgurji s awdani r awajlandiriw, ka`rxanalardin` shiyki zat, axborotlar ha`m texnologiyalardan erkin ha`m tosqinliqsiz paydalaniw imkaniyatini ken`eytiriw, kishi ha`m orta biznes ka`rxanalari ta`repinen islep shig`arilip atirg`an o`nimlerdi ishki ha`m sirqi Bazarlarda satiw sistemasin teren`lestiriw;
 - auil xojalik ka`rxanalarinin` xizmeti ko`rsetkishlerinin` bulxgalterik esabi ha`m analizi sistemasin teren`lestiriw, olar ushin ma`mleket statistika, bulxgalteriya ha`m saliq esabatini a`piwaylastirilg`an ta`rtibin joriy etish;
 - kadrlar tayarl aw, qayta tayarl aw ta`jriybesin asiriw sistemasin r awajlandiriw;
 - pul – kredit sistemasinin` turaqli xizmetin ta`miyinlew ushin qamsizlandiriw sistemasi a`hmiyetin asiriw;
 - jerge mulkshilik, jer ha`m suwdan na`tiyjeli paydalaniw mexanizmin qa`liplestiriw.
- O`zbekstanda auil xojalig`in ta`rtipke saliw, sa`ykeslestiriw ha`m qollap – quwatlaw jumislari menen tiyisli ma`mleket basqariwshi organlari, auil ha`m suw xojalik wa`zirliqi, diyxan fermer xojaliqlari birlespesi menen basqa strukturalar shug`illanadi. Diyxan fermer xojaliqlarin qollap – quwatlaw jamg`armasi, biznes-fond, bendlikka ko`meklesiw jamg`armasi, biznes bankleri, “Madad”, “Birja s awdani qamsizlandiriw”, “Agroqamsizlandiriw” qamsizlandiriw agentlikleri ha`m basqa institutsional strukturalar ka`rxanalarga biznes-reje du`ziw, jen`illetilgen kreditler aliw ha`m olardi a`melge asiriwga ko`meklesedi. Bunda biznes banklari, tu`rli

jamg`armalar jen`illetilgen kredit ajiratiw menen ja`rdem berse, qamsizlandiriw agentlikleri kredit xatlari ha`m basqa qa`wipli jag`dayatlardan qamsizlandiradi Auil xojalig`inda islohotlardin` huqiqiy – potentsiyal bazasin jaratiw ka`rxanalardin` ekonomikalıq erkinligin ta`miyinlew olardin` nizamliq biznes menen shug`illaniwina imkan beriwshi huquqlar ha`m jen`illiklerdi kepilik baylanisli barliq hujjetlardi tayarlaw, olardi jol fondi miynet, ba`ntlik ha`m sotsial tamiynat bo`limi, saliq statistika organlarında esapka qiyiw jumislari o`zleri a`melge asiradi. Fermer xojalig`in jer ijarasi menen baylanisli barliq hujjetler tayar bolg`an waqıtta ma`mleket dizimge aliwdin` uliwmalıq mu`ddeti ( ishki jumislari bo`liminen peshat shtambasin tayarlawga ruxsat aliwin da qosip esaplaganda) 12 ku`nnen asp awi lazim. Gu`zetiwlardin` ko`rsetiwinshе, fermer xojalıqların ma`mleketlik dizimge aliwdin` jen`illestirilgen ta`rtibin usinis etiw a`hmiyetli a`hmiyetke iye boldi. Sebebi, qaror kabil qiling`annan baslap fermer xojalig`in sho`lkemlestiriw isteginde bolg`an puqaralardi dizimge aliw jumislari tiykarli ra`wishte, turli adminstratsiya arqali jiberer edi. Fermer xojalıqlari nizamda belgilep berilgen ta`rtipte esap ha`m esabat jumislari ju`rgizedi. O`zbekstan Respublikasi wa`zirler ken`esinin` 2000 jil 24 fevraldagi “Kishi ha`m orta biznes ka`rxanalari ushin esabatlar ju`rgiziliwin qisqartiriw ha`m a`piwaylastiriw shara – ilajlari haqqında”g`i 65-sanli qararina sa`ykes 2000 jildin` 1- shereginen fermer xojalıqlari ushin maksimal qisqartirilgen ha`m a`piwayilastirilg`an esabat formasin belgilep bergen. Respublikamızda fermer xojalıqların huqiqiy boyınsha qorg`aw menen bir qatarda olardi ekonomikalıq jaqtan ha`r ta`replama qollap-quwatlaw sharlari da a`melge asirilmaqta. Ma`mlekettin` ekonomikalıq qollap-quwatlaw sharlari to`mendegi mexanizmlarde sho`lkemlestirilgen:

- finans – kredit sistemasi arqali qollap – quwatlaw;
- jen`illetilgen salıq sistemasinan paydalaniw;
- bojag`dayar paritetin saqlaw;
- sirtqi ekonomikalıq xizmetti qollap-quwatlaw ha`m basqalar.

Ma`mlekettin` fermer xojaliqlari xizmetin ekonomikalıq jag`daylar arqalı qwlap – quwatlı aw sharaları fermer xojaliqlarının` r awajlanıwına qolay shart – sharayatlar jaratıw maqsetinde ma`mleket ta`repinen berilatug`ın ekonomikalıq qollap-quwatlı aw sharalarınan sho`lkemlesken. Bunday shara – ilajlar toparına salıqlardan jen`illikler beriw, protsentli kreditler beriw, ma`mleket buyırtpası boyınsha satıp alinatug`ın o`nimlerge bahalar belgilew, eksport – import operetsiyalarında qulay usınıslar ha`m to`lemler ornatiw siyaqlı ekonomikalıq faktorlar kiredi. Fermer xojaliqlarına salıq to`lewde sezilerli jen`illiklar berilgen . A`meldegi nızamshilikka sa`ykes olar da`slep sho`lkemleskennen baslap 2 jıl d awamında birden-bir jer salıg`ınan tolıq azat etilgen. Keyingi jıllarda bolsa olar basqa auıl xojalıg`ı ka`rxanalari menen ten` jag`daylarda jer maydanının` orınnalasqan orni ha`m topiraqtin` o`nimdarlıg`ı da`rejesinen kelip shig`ıp belgilengen ball –sistemasi tiykarında birden-bir jer salıg`ı tolıqtırıldı Fermer xojaliqların finans-kredit sistemasi arqalı qollap-quwatlı aw birinshi da`rejeli jen`illetilgen kredit beriw mexaizmin qollaw ha`m kepillik beriw protsessin rawajlandırıw menen xarakterlenedi . Xa`zirgi ku`nde “Kishi ha`m orta biznesti qollap-quwatlı aw ma`mleket dasturı” shen`berinde diyxan fermer xojaliqlarına ma`mleket qa`rejetleri, biznes banklarının` jamg`arması tiykarınan usı maqsetler ushin sho`lkemlesken byudjetten tisqari jamg`armalar pulları esabınan jen`il kreditlar beriw a`melde qollanbaqta. Bunday jen`il kreditler protsent to`lemleri oraylıq bank (MB) ta`repinen belgilanıb, MB qayta finanslı aw stavkasının` 50 protsentinen joqarı bolmaydı. Sonday-aq, diyxan ha`m fermer xojaliqları ushin kredittin` zalok ta`miynatin jaratıwda ma`mleket yamasa byudjetten tisqari jamg`armalardıń kepillik sistemasin jaratıwga itibar berilmekte Ma`mlekettin` fermer xojaliqları rawajlanıwına ko`meklesiwi institutsional ha`m infrastrukturaların qollap-quwatlaw a`hmiyetli orın iyelemekte . Bul wazıypanı a`melge asiriw fermer xojaliqlarına materiallıq- texnik resurslar jetkizip beriwshi, o`nimlerdi saql aw, tasiw, qayta islew ha`m satıwg`a ko`meklesiwshi xizmet ko`rsetiwshi ka`rxanalar tarmag`ın jaratıw, bank, finans ha`m qımbatlı qag`azlar bazarı, fond birjalar ha`m yarmarkalar, axborot –ma`slahat orayları

menen fermerler ma'plerin qorg' aw birlespeler, fondlarin sho'lkemlestiriw ha'm olardi rawajlandiriw ushin qolay jag'daylardi jaratiwdi na'zerde tutadi. Ma'mleket bul fermerlerdin' rawajlaniwin tuwridan-tuwri qollapquwatlaydi. Keyingi jillarda Bul bag'darda bir qatar a'hmiyetli qararlar kabil qilindi ha'm a'melge asirilmaqta. Tiyykarinan, wa'zirler ken'esinin' 2002 jil 5-yanvardag'i 8-sonli qararina sa'ykes fermer xojaliqlarina aylantirilgan xojaliqlar territoriyasin payda etilgen Bazar infrastrukturasi ob'ktlernin' islep shig'ariw, finansliq ha'm materialliq– texnika bazasin rawajlandiriwdi qollap-quwatlaw maqsetinde fermer xojaliqlarin mineral to'ginler ha'm janilg'i – maylaw materiallari menen ta'miyinlew boyinsha bo'limler mu'lk salig'i ha'm jer solig'i toliq, suwdan paydalaniwshilar birlespelari xizmetleri qosimsha qun solig'i, payda ha'm mulk solig'inan toliq eki jil mu'ddetke azat qilindi. Fermer xojaliqlari sipatinda qayta sho'lkemlesken auil xojalik ka'rxanalarinin' territoriyada du'zilgen mashina – traktor parklari saliq saliw shartlari ha'm auil xojalik tovar islep shig'ariwshilarga ko'rsetilgen xizmetler (jer aydaw, egiw, islew beriw, zu'ra'a'tti jiyn aw ha'm basqalar) ushin esap-kitablar boyinsha “Wzgromashsjervis” birlespesi viloyat birlespelerinin' mashina- traktor parklarine ten'lestirildi. Sonday-aq, fermerlar ha'm basqa auil xojalik ka'rxanalarinin'a lizing xizmet ko'rsetiwshi ka'rxanalarg'a bir qator jen'illikler berilgan. Wa'zirler ken'esinin' 2002 jil 2 noyabrdegi “Auil lizing sha'rtlari auil xojaliq texnikasi menen ta'miyinlew shara-ilajlari haqqinda”g'i 424-qarari menen “Wzauilxojaliqmashxolding” kompaniyasi ka'rxanalari ta'repinen zamosortiy auil xojaliq texnikasin fermerlerge ha'm basqa auil xojaliq ka'rxanalarinin' keminde 7 jilliq mu'ddet menen lizingke beriw ha'm lizing kompaniyasi da'ramatinin' jen'illetilgen stavkasi orayliq bank qayta finanslastiriw stavkasinin' 50 protsentsen joqari bolmawi belgilep qoyildi. Bunda traktorlar ha'm jiyn-terim texnikasi quninin' 15 protsenti avans sipatinda fermer xojaliqlari ta'repinen o'z pullari esabina ha'm qalg'an 85 protsenti “Wzauilxojaliqmashlizing” kompaniyasi ta'repinen og'an O'zbekstan Respublikasi Finans ministirligi janindag'i “Auil xojalikni texnika menen ta'miyinlewin ma'mleket

ta`repi qollap-quwatli aw jamg`armasi” qariz tiykarida beretug`in pullar esabina pul menen finansliq ta`miyinleydi. Kishi ha`m orta biznesti zamosortiy texnologiya, u`skeneler menen jihozlashda, Sonday-aq, Ma`mleketimizdin` islep shig`ariwshilari ta`repi tayarlab shig`arilg`an a`sbap-u`skene ha`m texnikalardi satiwda lizing xizmetin asiriw maqsetinde O`zbekstan Respublikasi Prezidentinin` 2002 jil 28 avgustdagi “Lizing xizmetinin` rawajlandiriwin elede qollap-quwatlaw sharailajlari haqqida”gi pa`rmani menen 2002 jildin` 1 sentyabrinen baslab lizing to`lemleri qoyilg`an fiymat solig`inan, lizingka beriw ushin O`zbekstan Respublikasi territoriyasina Alip kelinatug`in texnologiya u`skeneleri juwapker banktin` tiyisli tastig`i bar bolg`an ta`g`dirde bajixana to`leminen ha`m qosimsha qun solig`inan azat qilinadi. Ushu menen birge, lizing alatug`in xojaliq ju`ritiwshi sub`ektlar lizingke beriwshini saliqqa tartiwda lizingke beriw ushin mulk satip alg`an kreditler protsenti menen belgilengen basqa to`lemlerdin` summasi onin` ja`mi da`ramatidan alinatug`in boldi. Bunin` beriwdin` en` a`hmiyetli sha`rtlerinen biri esaplanadi. O`zbekstanda auil xojalik ka`rxanalarinin` xizmetin ma`mleket ta`repi ta`rtipke saliw ha`m sa`ykeslestiriw boyinsha bekkem huqiqiy – potentsiyalina tiykar jaratilg`an. O`zbekstan Respublikasinin` Konstitutsiyasi, “puqaraliq kodeksi”, “jer kodeksi”, “salix kodeksi”, “isbilermenlik xizmeti erkinliginin` kepillikleri haqqida”g`i, “diyxan xojalik haqqida”g`i, “shirket xojalik haqqida”g`i, “Fermer xojalik haqqida”g`i nizamlari, O`zbekstan Respublikasi Prezidentinin` bir qator pa`rmanlari ha`m wa`zirler kenesinin` qararlari basqa me`yoriy hujjetler respublikamizda auil xojalik ka`rxanalarinin` xizmetinin` turli ta`replerin ta`rtipke salip turadi ha`m olardin` xojaliq xizmetine ma`mleket organlari ha`m sho`lkemlarinin` basqa organlar ha`m sho`lkemlerdin` , olar ma`nsapdar shaxslardin` aralasiwina jol qoyilmaydi. Ma`mleket ilajlarinin` erkinligi, huquqlarin qorg` aw ha`m olardin` xizmetine tiyarsiz aralasiwinlarin sheklep turadi. Respublikamiz auil xojalig`inda jeke isbilermenlikni ken` r awajlandiriw maqsetinde fermer xojalqlarinin` huquqlarin ha`m nizamlig` ma`plerin qorg` aw boyinsha bir tegis jumislar a`melge asirilmaqta.

Tiykarinan O'zbekstan Respublikasi "Fermer xojalik haqqida" g'i nizaminin' 29-elementinde: "Ma'mleket auil xojalik onimin jetistiriw ha'm oni realizatsiya etiw menen shug'illaniwshi fermer xojaliqlarnin' huquqlari ha'm nizamliq ma'plerine tiykarlanip kepillik beredi", - dep aytilg'an. O'zbekstan Respublikasi wa'zirler ken'esinin' 2001 jil 22 avgustindag'i 47- sanli "isbiltermenlik sub'ektlarin ma'mleket diziminen o'tkiziw ha'm esapka aliw sistemasin jetilistiriw haqqida" g'i qarari menen isbiltermenlik sub'ektlarin, sonin' ishinde, fermer xojaliqlarin ma'mleket dizimine aliw ha'm esapka qoyiw din' jan'alang'an ta'rtibi usinis etildi. Og'an ko're, isbiltermenlik sub'ektlarin ma'mleketlik dizimga aliw "bir qatar" printsipi tiykarinda, olardi avtomat tu'rinde esapka qoyiw menen a'melge asiriladi. Qararg'a sa'ykes rayon ha'kimiyatlari quramida ma'mleketlik dizimga aliw boyinsha arn awli xizmet sho'lkemlestirilgen bolip, onin' xizmetkerleri ma'mleket diziminen o'tkiziw menen unamli ta'repi sonda, keleshekte fermerler bir ta'repten, zamosortiy auil xojalag'i texnikalarin biraz jen'il shartlerde ha'm arzan to'lemler esabina lizingke aliw imkaniyatina iye bolsa, ekinshi ta'repden, lizing беретug'in karxanalar lizing xizmeti sipati ha'm na'tiyjeliligini asiriwga muwapiq boladi. Qisqasha juwmaq Islep shig'ariwdin' turaqli r awajlaniwin ta'miyinlew ma'mleket ekonomikalik siyasatinin u'stin bag'dari. Bazar EKONOMIKASI islep shig'ariwdin' ma'mleket ta'repinen ta'rtipke alinip turiliwin talap etedi. Bazar sharayatinda islep shig'ariw ma'mleket ta'repinen ekonomikalik faktorlar ja'rdeminde ta'rtipke salinip turiladi. Auil xojalik o'z o'zgesheligine ko're ma'mleket ta'repinen ta'rtipke salinip turiwg'a mu'ta'j. Ga'p sonda, auil xojalik o'nimleri islep shig'ariw menen ju'da ko'plegen ka'rxanalar shug'illanadi. Na'tiyjede belgili ma'niste ideal ba'seke ortalig'i ju'zege keledi. Auil xojalik islep shig'ariwdin' ta'biyiy ortalig'ga baylanislilig'i ma'mleket ta'repinen aralasiw di talap etedi. Bolmasa ju'da ko'plegen ka'rxanalar islep shig'ariw na'tiyjeline ko're, ziyani ko'riwi mu'mkin. Auil xojalig'ina ma'mleket ju'da ko'p faktorlar arqali ta'sir ko'rsetedi. Ma'mleket ta'repinen islep shig'ariw di ta'rtipke saliw protsessi jildan-jilg'a jetilistirilip barilmaqta.

Awil-xojalig'inda ekonomikaliq reformalar

Ўзбекистан Республикасында базар экономикасына 5ти7ди4 принциптери.
Ўзбекистан Республикасында экономикалыз - социаллыз ра7ажланы7дын базар затнасыкларына тийкарланган 5 принципи президент И.Каримов т1репинен ислеп шыгылды`

Биринши принцип, экономика сиясаттан жозары турады,

Екинши принцип, м1млекет баслы реформалаушы болып есапланады.

Ушинши принцип, путкил жадаланыу 81м ра7ажланы7 процесси хуыкылык тийкарлар да болады.

Тортинши принцип, адамларды социаллыз жактан коргауда кушли сиясат алып барылады.

Бесинши принцип, базар затнасыкларына отиу баскышпа-баскыш 1мелге асырылады.

Усы принциптерди 1мелге асыруу н1тийжесинде Ўзбекистан блкен жетискенликлерге еристи` ол дуньянын 150 м1млекетине танылды 81м олар менен экономикалыз затнаста, 54 мыннан аслам к1рхана меншиклестирилди. М1млекетлик емес меншиктеги к1рханалар улесине Ўзбекистанда жетистирилген 5нимнин 80 проценти, исле7шилерди4 85 проценти тура келеди. А7ыллыз жерлердеги мийнетке жарамлы халызты 5ндириксе пайдаланыу мазсетинде 20 мын дийхан-фермер хожалызларына 850 мын гектар жер ижарага берилди.

Гарезсизлик жылларында аграрлыз сектор экономикасында блкен жетискенликлер болды`

Бириншиден, муликти меншиклестири7 есабынан коп салалы экономика калиплести.

Екиншиден, орайластырылган жобаны басзарыу сапластырылды, базар механизмтери турмыска кеннен енгизилди.

Ушиншиден, улы7ма базар инфраструктурасы калиплестирилди (жада банк, финанс, салыз системасы дбзилди).

Тортиншиден, миллий азша системасы енгизилди, сум конверсияланыушы куралга айланды.

Бесиншиден, экономика 81м финанс туразлылыкка ерисилди, инфляция д1режеси пасейди.

Алты4шыдан, структуралык зайта дбзи7лер тамийнленди, 21лле гарезсизлигине ерисилди, жада тара7лар дбзилди. Импорт кылынатузын аыыз-а7зат товарларынын саны азайды.

Агросекторында экономикалыз реформалар. Ўзбекистан м1млекетинде аграрлыз тара7ларда - м1млекетлик меншиктин басза турлерине 5ткеруу, коп салалы экономиканы дбзи7, аграр затнасыкларынын жада типин дбзи7, а7ыл хожалыз 5нимлеринин барлыз турлери бойынша ба8аны еркинлестири7, а7ыллыз жерлерде базар инфраструктураларын дбзи7 81м халызты4 социаллыз жа2дайын жаксылау,

сырт елдер менен экономикалыз байланысларды бекемлеу-экономикалыз реформаларды енгизиле жетискенликтери болып есепланады.

Ўзбекистан Республикасы экономиканын аграр секторын рағажландырылдын аныз жойбарлары президент И.А.Каримовтың «Ўзбекистан экономикалыз реформаларды теренлестире жолында» (1995ж), «Ўзбекистан 21 асир босағасында» (1997ж) деген мийнетлеринде кен тбрде айкын крсетиледи.

Аграрлыз секторда экономикалыз реформалар ғзиниң ғезеги менен орынланып атыр. емелге асырылып атырган экономикалыз реформаларды бири ғндиристи басқаруды еркинлестире, ғнимди зайта ислеуши, таяр ғнимлерди сатыушы ибилерменлерге толық хуқык берилди. Қп салалы экономиканы дбзи, мүлклерди ммлкеттин ийелигинен алып меншиктин басқа формаларына ғткеру, жеке меншикти туразлы орнаты емелге асырылмақта. Ибилерменлерге кеннен экономикалыз кеніслик бериле, ғндиристин дбилисин жетистире, материаллық, экономикалыз, мийнет ресурсларын нтийжели пайдалану, дунья базарларында басакеге түсеалатуын ағыл хожалыз товарларын жетистире, хызметлерди базар экономикасына сйкес келетуын жақа экономикалыз ойлау калиплестирилип атыр. Ағыл хожалызын рағажландырыу ушын инвестиция, кредитлер кен пайдаланылып, бирликтеги крханаларды саны артты. Ұаразлпазстан Республикасында «КАТЕКС», «ЭЛТЕКС» (Туркия менен бирликтеги) крханалары салынды. Азша зирежеттери тийкарынан фермер хожалызларын, жеке ибилерменлери хошаметлеу ушын, киши крханаларды, ағыл хожалыз ғнимлерин зайта ислеуши крханаларды дбзиге жумсалатуын болды. Аграрлыз секторға хызмет етиуши банклер дбзилди.

Ағыл хожалыз ғнимлерин сатып алы бағалары жоғарылатылды 81м пахта талшызынын дунья жбзлик базардағы куны жоғарылады. Ағыл хожалыз ғнимлерин котере 81м ұсақлап саты бағасы еркинлестирилди, пахта 81м 21лле ғнимлерине ммлкетлик буйыртпанын мүздары зығарды.

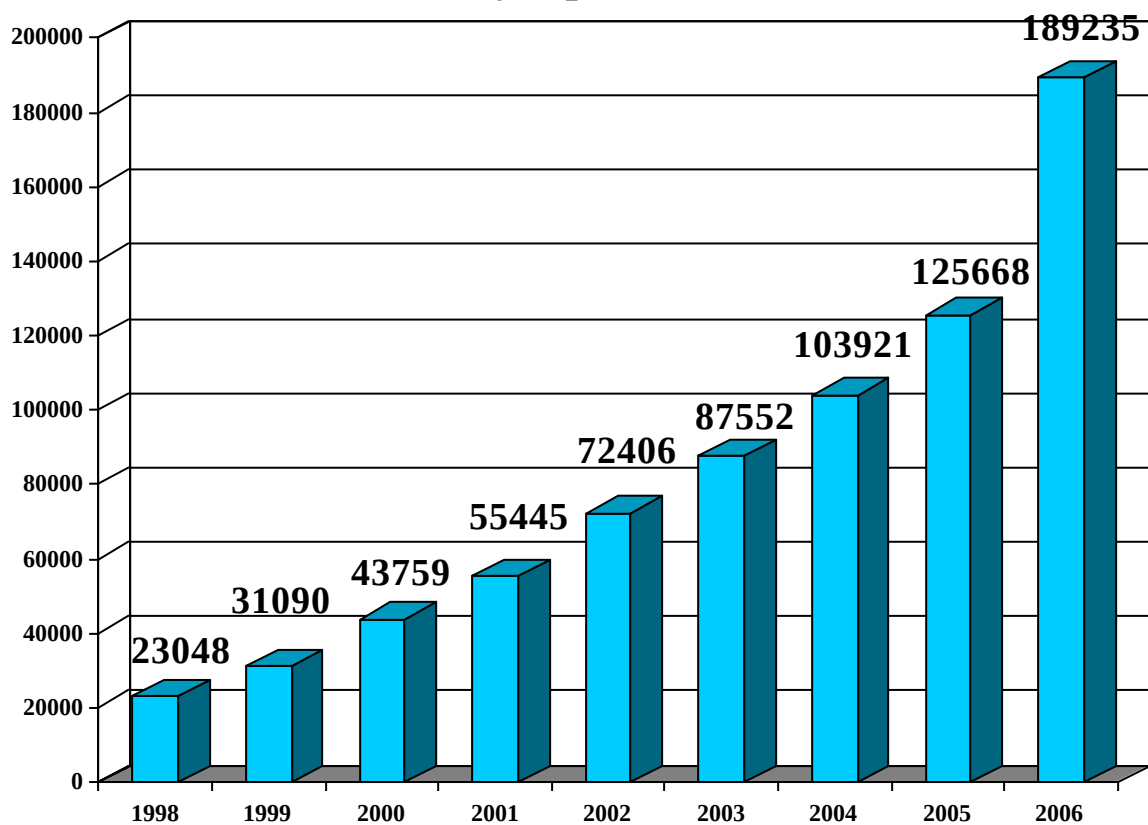
Республикаларға сырт елдерден алып келинетуын азыаутқатлық затларды түрлери зығарды, 21лле ғндириу кобейтилди, пахта талшызын сатып алы бағасы дунья жбзлик бағанын 70 процентине шекем жоғарылатылды.

Ағылларда хожалызтың жақа формалары дбзилди. Жерге 81м оннан алынатуын ғнимлерге ғзиниң бағазыйый ийеси дийхан-фермер хожалызлары пайда болды. Ағыллыз жерлерде киши крханаларды базар инфраструктураларын дбзи емелге асырылмақта.

**O'zbekstan Respublikasi ha'm aymaqlardin' jalpi ishki o'niminde awil
xojalig'inin' u'lesi ha'm 2011 –jilg'a prognozi (% esabinda)**

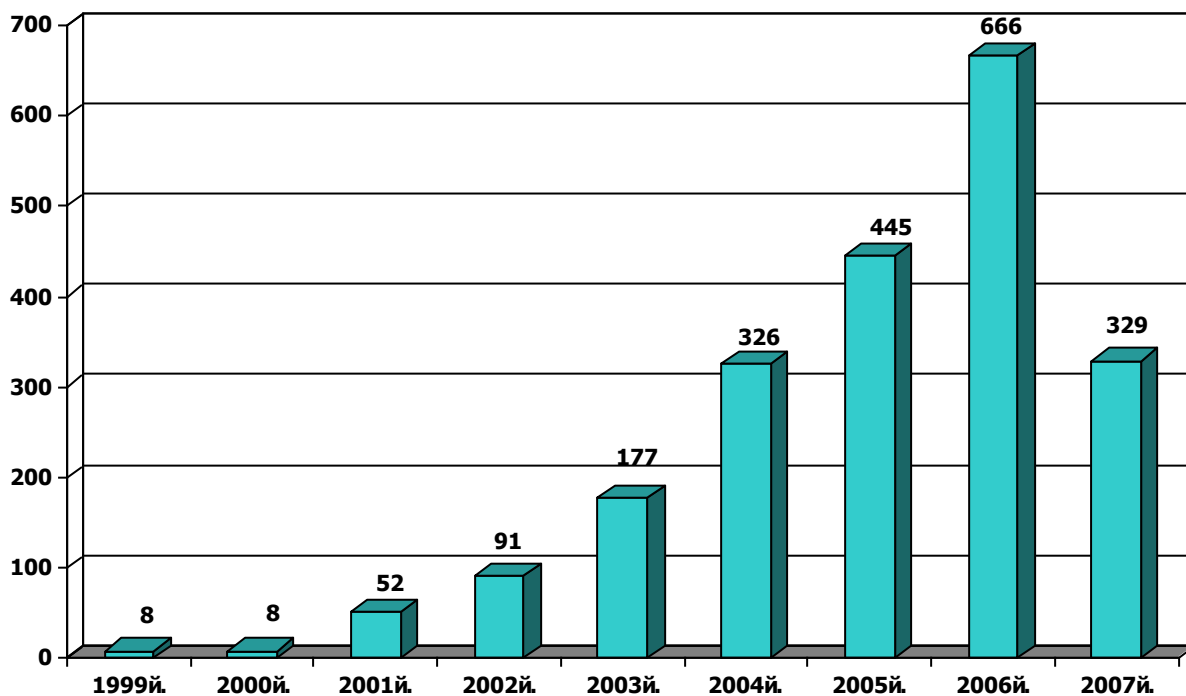
No	Aymaqlar	2006 -j.	Prognoz 2011-jil.
1	Qaraqalpaqstan Respublikasi	27,3	24,8
2	Andijan	32,6	20,4
3	Buxara	34,2	25,4
4	Jizzax	48,6	38,0
5	Qashaqda'rya	31,3	27,8
6	Nawayi	17,1	10,4
7	Namangan	41,0	28,9
8	Samarqand	46,6	22,4
9	Surxand'arya	43,7	32,4

Fermer xojaliklari saninin' o'siwi

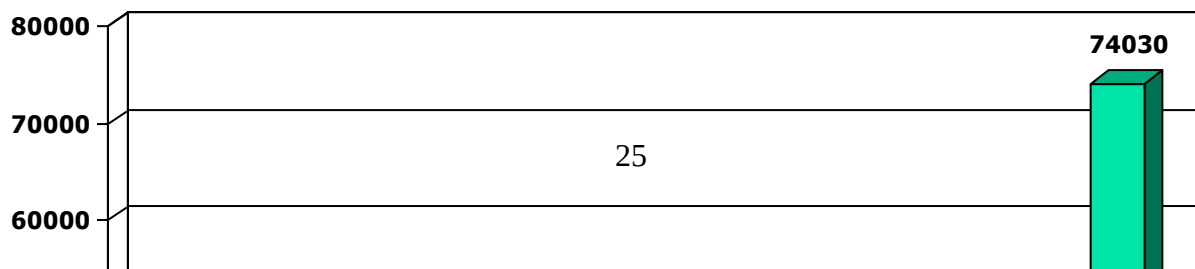

Shirket xojaliklari tiykarinda sho'lkemlestirilgen fermer xojaliklari

Jillar	Tamamlang'an shirket xojalig'lari sani	Sho'lkemlestirilgan fermer xojalig'lari sani
1999 jilda	8	531
2000 jilda	8	479
2001 jilda	52	3031
2002 jilda	91	3822
2003 jilda	177	11383
2004 jilda	326	15161
2005 jilda	445	25024
2006 jilda	666	74030
JAML	1773	133461
Fermer xojalig'larina aylandirilg'an shirket xojalig'lari		

Shirket xojalig'lari tiykarinda sho'lkemlestirilgan fermer xojalig'lari

PAYDALANILG'AN A'DEBIYATLAR DIZIMI

1. I.A.Karimov «O'zbekstan Bulju'kkelesheksari» Toshkent. O'zbekstan, 1999 jil
2. I.A.Karimov. «Azat ha'm obod Ha'mtan, erkinha'm farafon hayot-piroha'mrd maqsetimiz». Toshkent, O'zbekstan, 2000 j
3. I.A.Karimov «Vatan ravnaqi ushun ha'r birimiz ma'sulmiz» Toshkent, O'zbekstan, 2001 jil
4. Xusanov R., ha'm basqalar «Agrosanaat kompleksi EKONOMIKASI» Toshkent 200q y.
5. Xakimov R. ha'm basqalar. «Agrosanaat kompleksi EKONOMIKASI» Wquv qwllanma, T.TDIU 2004 jil
6. Zokirov O. , Pardaev A. «Auil xojaliqEKONOMIKASI» Toshkent «WAJBIT» markazi 200q jil
7. Abdug'aniev A., Abdug'aniev A. « awil xojalig'i EKONOMIKASI» Toshkent. TDIU 2004 y
8. Dodabaev Yu.T. «Ekonomika APK» shast 8. Toshkent 2000 g.
9. Raxmonaliev A.A. «Ekonomika APK» Ushebni shast 88 Toshkent 1999 jil
10. Usmanov S.I., Dodabaev Yu.T «Fermer va diyxan xojaliqlari» Toshkent 2002 jil.
11. Juraev A.M. ha'm basqalar «Auil xojaliqka'rxanalarinin'ni fermer xojaliqlariga aylantirjumista'jiriybelari» Toshkent 2002 jil.
12. Ziyovuddinov Sh. « awil xojalig'i EKONOMIKASI» wquv qwllanma. Toshkent 2004 jil
13. Yusupboev K.Yu. «Qoraqalpog'iston Respublikasidin` agrar sektorida ekonomikaliq reformalarni a`melge asiriwdin` o`zine ta`n o`zgesheligi» Toshkent «O'zbekstan» 2001 jil